

УДК [373.3.015.31:7]:57.081.1

К. М. Волохата,

викладач, аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського, м. Бар)

О. А. Блажко,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хімії і методики хімії
(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця)

РОЛЬ КРАЄЗНАВСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено проблемі краєзнавчої освіти майбутніх учителів початкових класів. На основі аналізу наукової літератури висвітлено погляди зарубіжних та вітчизняних мислителів й педагогів на значення краєзнавства в системі освіти. Головна ідея статті – розкрити місце і роль краєзнавчої освіти в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Зроблені висновки можуть бути використані в організації еколого-краєзнавчої діяльності студентів педагогічних коледжів, що матиме позитивний вплив на підвищення рівня професійної компетентності.

Ключові слова: краєзнавство, професійна діяльність, вчителі початкових класів.

Актуальність дослідження. Реформування освіти має на меті ефективну реалізацію завдань, спрямованих на формування у майбутніх громадян національної свідомості й патріотизму, що передбачає краєзнавчу та культуротворчу підготовку майбутнього вчителя початкових класів, впливає на його становлення як особистості і на професійну діяльність. Про важливість забезпечення ефективної підготовки національно свідомих і освічених громадян України йдеться у таких державних документах, як «Концепція національного виховання», «Національна доктрина розвитку освіти» та «Концепція громадянського виховання» [7, 8].

У системі професійної педагогічної підготовки зміст краєзнавчої освіти повинен орієнтуватися на структуру і характер сучасної професійної діяльності та її мобільність в умовах ринку праці й освітніх послуг. Краєзнавча освіта майбутнього вчителя має на меті теоретично-методичну підготовку до професійно-педагогічної діяльності з урахуванням аспектів регіональної культуровідповідності. Організаційно-методична система краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя повинна орієнтуватися на високий професіоналізм та формування внутрішньої потреби в неперервній освіті. Зміст, технології, науково-методичне забезпечення та організація краєзнавчо-педагогічної освіти здійснюється як проекція майбутньої краєзнавчо-туристичної діяльності в навчально-виховному процесі та поза ним і має на меті підготовку творчої особистості з високим рівнем освіченості та духовності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням краєзнавчої освіти завжди приділяли увагу зарубіжні та вітчизняні мислителі й педаги, зокрема Демокрит, Арістотель, Я. Коменський, Ж. Руссо, Г. Сковорода, Т. Шевченко, В. Сухомлинський. Вони виражали ідею діалогічності в розвитку людини і природи. С. Русова, С. Сірополко, Й. Федькович, І. Франко зміст освіти бачили лише в поєднанні із знаннями про регіони України та особливостями життя населення конкретного краю.

Мета статті – розкрити місце і значення краєзнавчої освіти в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі саме поняття «краєзнавство» тлумачиться по-різному, наприклад, більшість науковців (П. Іванов, І. Прус, К. Строев) схиляється до думки, що краєзнавство є, безперечно, дидактичною категорією. С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику визначає краєзнавство як освітньо-виховну роботу, яка полягає у всебічному вивченні частини країни (області, району, міста тощо); основним завданням його є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною, практичною метою [4, с.179].

Водночас існує думка (І. Гревс, А. Дзенс-Литовський, Д. Семенов, А. Ярошевський), що краєзнавство – це загальний принцип навчання та виховання на місцевому краєзнавчому матеріалі.

За визначенням академіка С. Колесніка, краєзнавство – це така дисципліна, яка всебічно вивчає малі території. У своїх дослідженнях краєзнавство використовує дані таких наук, як геологія, географія, історія, етнографія. Під малою територією розуміється адміністративний район, невелике місто, сільське поселення, але при цьому всі досліджувані факти, явища і процеси простежуються в конкретному краї комплексно, тобто у всіх їх причинно-наслідкових зв'язках.

За словами А. Макаренка, у процесі розвитку краєзнавчої діяльності створюються сприятливі умови для соціалізації молоді: «Мета і завдання нашого виховання повинні бути виведені не з чогось абстрактного, незнайомого кожній людині, а з нашої історії, з нашого суспільного життя» [5; 145]. Педагог вважав, що людську особистість, її характер, темперамент, трудові і розумові навички слід формувати на основі того краєзнавчого матеріалу, який притаманний тому чи іншому регіону, в якому

проживає вихованець і доносити до його свідомості насамперед здобутки свого народу, оскільки ніщо так не впливає на формування особистості як традиція. На його думку, саме краєзнавчі здобутки сприяють гармонійному розвитку особистості. Не можна упустити і те, що А. Макаренко для виховання в колективі і через колектив використовував екскурсії та екскурсійно-туристичні походи з метою вивчення природи й історії Вітчизни.

Велику увагу краєзнавчій роботі приділяв А. Барков, який закликав учителів до організації краєзнавчої роботи: «Пізнати свій край, вивчити його – значить полюбити його ще глибше»... [2; 77].

Багато уваги окресленій проблемі приділяв учений М. Баранський. Він, зокрема, писав: «В основу шкільного краєзнавства закладена та думка, що своє, близьке і в природі, і в людському житті, і в господарстві зрозуміліше, простіше, ясніше, аніж чуже і далеке» [1; 183].

При цьому, як досвідчений педагог, він застерігає, що використання прикладів із місцевого життя – справа дуже складна, трудомістка і далеко не легка. Учений наголошує на постійній необхідності серйозного вивчення рідного краю педагогами з метою більш глибокого використання отриманих результатів для викладання природознавства. На сучасному етапі розвитку педагогічної думки деякі аспекти цієї проблеми окреслені в роботі Л. Мельчакова «Краєзнавчий підхід у викладанні природознавства у початкових класах», де розкриваються великі потенційні можливості природознавства в плані насичення його змісту краєзнавчим матеріалом, окреслюються шляхи реалізації останнього на різних етапах уроку.

Проблема використання краєзнавчого матеріалу в початковій ланці освіти набуває особливої уваги як засіб удосконалення навчально-виховного процесу в початкових класах, спрямований на формування в учнів краєзнавчих понять. Саме тому шкільне краєзнавство становить значний інтерес як поліфункціональний транслятор суспільно-наукового досвіду в конкретному регіоні щодо розв'язання актуальних проблем навчання, виховання і психічного розвитку молодших школярів.

Аналіз сьогоденної шкільної практики засвідчує підвищений інтерес до краєзнавчого матеріалу, оскільки важко переоцінити його можливості, особливо якщо порівняти їх із сучасними завданнями гармонійного розвитку молодших школярів у контексті гуманізації початкової освіти. Таким чином, краєзнавчий матеріал є природним стимулюючим фактором шкільного навчально-виховного процесу. Важливим аспектом у застосуванні краєзнавчого матеріалу є розуміння його функцій, принципів; їх взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємообумовленість.

Якість підготовки студентів до краєзнавчої роботи з учнями в початковій школі вимагає ретельної і плідної роботи викладачів педагогічних коледжів. Саме тому навчально-виховний процес Барського гуманітарно-педагогічного коледжу для студентів спеціальності «Початкове навчання» включає навчальну практику з природознавства і краєзнавства, яка має на меті не лише теоретичну підготовку студентів, а й створення морально-психологічної атмосфери в студентському колективі, сприяє невимушеному вільному спілкуванню між студентами, особистісній зацікавленості в природничій та краєзнавчій діяльності.

Специфіка практики полягає в тому, що студенти не тільки знайомляться з об'єктами неживої і живої природи Вінниччини та Українських Карпат, де вони спостерігають за природними об'єктами, простежують взаємозв'язки між процесами та явищами природи, а й мають унікальну можливість доторкнутися до глибин національного колориту нашого народу, відвідуючи при цьому краєзнавчі музеї, які репрезентують нашу краєзнавчу спадщину, оскільки в їх експозиціях і фондах зібрані геологічні, ботанічні, зоологічні, палеонтологічні, археологічні, етнографічні та інші колекції, знаряддя праці, вироби місцевих промислів різних історичних періодів, твори мистецтва, літератури, народної творчості. Серед музеїв Вінниччини студенти відвідують такі: Літературно-меморіальний музей класика української літератури М. Коцюбинського, де знайомляться з життєвим і творчим шляхом письменника та його громадською діяльністю; Вінницький обласний краєзнавчий музей, що є відомим науково-методичним і пам'ятко-охоронним центром східного регіону Поділля; музей «Мій край – Поділля», де відображені найважливіші віхи історії Подільського краю, розкриті напрямки діяльності органів внутрішніх справ XIX-XX ст., вшановано пам'ять правоохоронців, які в ім'я справедливості і торжества закону віддали своє життя; Музей гончарного мистецтва ім. О. Луцишина, у якому розкрита творча спадщина подільського гончара – майстра народної скульптури малих форм, продовжувача кращих традицій школи кришинецької кераміки; разом з тим студенти мають можливість отримати тут майстер-класи вінницьких майстрів народної творчості з гончарства, вишивки, писанкарства, лозоплетіння. Це все сприяє вихованню в молоді патріотизму, національної свідомості, високої моральності.

Краєзнавча робота зі студентами здійснюється також і під час їх ознайомлення з рослинним і тваринним світом заповідників, заказників, дендрологічних парків Карпат. Тут студенти відвідують музеї Прикарпаття та Закарпаття, де знайомляться з культурно-історичними цінностями та традиціями нашого народу. Так, Музей писанкового розпису (м. Коломия), частина якого вважається пам'ятником писанці, є найбільшою писанкою у світі. Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах функціонує в Карпатському біосферному заповіднику як інформаційний еколого-освітній та історико-

культурний осередок. Це єдиний в Україні музейний комплекс такого типу. Тут майбутні педагоги мають можливість ознайомитися з історією Карпатських гір, їх геологією, геоморфологією, основними типами ландшафтів, рослинним і тваринним світом.

Увесь музейний комплекс поєднує природу і культуру, сиву давнину і погляд у майбутнє, а відвідання його наповнює новим змістом людське розуміння величі первозданної природи і самої людини, як її окремої частини. Експонати Затисянського краєзнавчого музею знайомлять відвідувачів з історією, життям і звичаями угорськокомовного населення Закарпаття. На території музейного двору просто неба знаходяться хата вчителя, садиба бідняка, будинок середняка, греко-католицька церква – усе це відображає життя і типовий побут жителів Затисянщини початку 20-х років минулого століття. Музей історії солекопалень (с. Солотвино) дає можливість ознайомитись із способами видобування солі на теренах нашого краю в різні часи й історичні епохи. Відвідавши музей, можна дізнатися не тільки про цікаві історичні факти, а й побачити знаряддя праці, одяг шахтарів, різні інженерні конструкції для видобутку солі. Закарпатський музей народної архітектури та побуту, де зібрані найцінніші експозиції архітектурних перлин старовинного закарпатського села і зразків найдавніших та найпоширеніших видів народного ужиткового мистецтва, представляє самобутній ансамбль української національної спадщини.

Одним із вкрай важливих і незабутніх місць з-поміж тих які відвідують студенти, є географічний центр континентальної Європи обчислений і позначений на місцевості в районі Рахова угорськими геодезистами, де встановлений двометровий бетонний геодезичний знак у формі зрізаної чотиригранної піраміди. На прямокутному постаменті висічено латинськими літерами: «Постійне, точне, вічне місце. Дуже точно за допомогою спеціального приладу, виготовленого в Австро-Угорщині, за шкалою меридіанів і паралелей, визначений тут Центр Європи. 1887». Поруч зі стелою знаходиться Алея європейських прапорів, яка підкреслює символічність цього місця. У колибі-музеї, що знаходиться поруч, представлена колекція автентичних гуцульських предметів побуту. На території працює еколого-просвітницький центр із Музеєм природи і культури Карпат, який розміщується у двоповерховому дерев'яному будинку в гуцульському стилі. Весь еколого-культурологічний рекреаційний комплекс «Центр Європи» є філією Карпатського біосферного заповідника.

Такий багатий краєзнавчий матеріал сприяє всебічному вивченню історії рідного краю, вчить студентів любити не тільки свої рідні місця, а й знати про них, привчає їх цікавитися історією, мистецтвом, літературою, підвищувати свій культурний рівень, бо людина лише тоді стає активним членом нації, коли чітко знає, хто вона, із якого роду; коли дійсно знає традиції свого народу, його історичну долю, його колію в історичному житті.

Головним джерелом краєзнавчих знань є безпосереднє вивчення природи під час екскурсій та краєзнавчих експедицій. Їх головними завданнями є:

- визначення місця розташування родовищ корисних копалин, виходів мінеральних джерел, рідкісних видів рослин і проведення спостережень за ними;
- спостереження за явищами і процесами природи (зміна погоди, рівня водних об'єктів, рослинного покриву на різних ділянках рельєфу);
- фенологічні спостереження (фази сезонних змін у природі);
- вивчення стану об'єктів, що знаходяться під охороною з метою контролю виконання норм природоохоронного законодавства на певній території [6; 114].

Фенологічні краєзнавчі спостереження дають можливість порівняти і встановити відмінні риси прояву сезонних ритмів різних територій. Використання результатів місцевих фенологічних спостережень допомагає правильно вести сільськогосподарські роботи, користуватися дарами лісу, поля, саду, водойм.

Саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, усього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури. Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який зв'яже покоління минулі з поколіннями сучасними і прийдешніми. Організація екскурсій у музеї, що присвячені здобуткам місцевого населення нашого регіону в галузі освіти й ті, матеріали яких можна використати з педагогічною метою, є однією з форм підготовки майбутніх учителів початкових класів у нашому навчальному закладі до здійснення краєзнавчої підготовки.

Названий вид практики дає студентам можливість ознайомитися з різноманітністю живої та неживої природи України в цілому та своєї місцевості, зокрема, оволодіти методами і прийомами природоохоронної роботи; навчитися фіксувати, аналізувати природні явища, узагальнювати, робити висновки. Під час практичної діяльності студенти опановують методику польових досліджень, вчать вести щоденники спостережень, фотографувати живі об'єкти, брати участь у конкретних природоохоронних заходах, використовувати найпростіші прийоми орієнтування на місцевості; закріплюють знання з техніки безпеки під час проведення екскурсії в природу; отримують навички самостійної навчально-дослідної роботи. Під час занять здійснюється ґрунтовна підготовка майбутніх

фахівців до роботи з дітьми молодшого віку, формуються навички проведення спостережень та екскурсій з молодими школярами.

Комплексний характер практики дозволяє показати студентам діалектику взаємозв'язків природи, розвиває інтерес до навчання, виховує в них дбайливе, бережливе ставлення до природних багатств.

Щоб навчити учнів ставитися бережливо до природи, студенти самі повинні мати міцні знання про природу, уміти підтримувати екологічно безпечним своє найближче довкілля. Тому природознавча складова краєзнавства є одним із шляхів реалізації патріотичного та естетичного виховання.

Мета краєзнавчої педагогічної освіти полягає в цілеспрямованому формуванні особистості вчителя на основі засвоєння надбань регіональної культури. У ході краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя початкової школи неабияке значення має інтеграція навчання, організація наукових досліджень із проблем краєзнавства та виховання молоді, оскільки системне поєднання останніх формує комплекс краєзнавчих знань, які згодом трансформуються в певну загальноукраїнознавчу сферу знань, способів діяльності і ціннісних орієнтацій та стають одним із засобів саморозвитку особистості.

Краєзнавча діяльність учителів початкових класів передбачає ознайомлення з різними джерелами інформації шляхом безпосереднього вивчення регіону, що, безумовно, сприятиме формуванню загальноукраїнознавчого культурно-освітнього простору та моделюванню регіонального культуротворчого середовища навчання і виховання учнів.

Професійна діяльність майбутніх учителів початкової школи передбачає врахування особливостей рідного краю, його історико-педагогічної культури. Формуванню в учнів діалектичного мислення сприяють краєзнавчі знання про специфічні особливості розвитку свого регіону. Краєзнавчі знання вчителю початкових класів необхідні для ефективної реалізації краєзнавчого принципу викладання в практиці роботи, оскільки краєзнавство – це пізнання довкілля через чуттєво-раціональну сферу відчуття, що є ефективним засобом патріотичного, трудового, фізичного виховання, розвитку громадської активності та професійної орієнтації.

Природознавство ж допомагає побачити й оцінити красу рідної природи, виховує в молодого покоління гордість за природні багатства рідної землі, забезпечує визначення сучасних екологічних проблем, допомагає правильно організувати роботу з питань охорони природи, формує екологічну культуру сучасної молоді.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що краєзнавча підготовка майбутніх учителів початкових класів є досить важливим, перспективним компонентом у формуванні сучасного всебічно освіченого фахівця. Під час професійної підготовки студенти повинні оволодіти практичними навичками роботи з основними джерелами краєзнавчих знань, що є ефективним педагогічним і методичним засобом виховання молодого покоління громадян.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо в організації еколого-краєзнавчої діяльності студентів педагогічних коледжів, яка дає можливість підвищити рівень їх екологічних знань, сформувати природоохоронні вміння, ціннісні орієнтації та переконання щодо збереження природи, що в цілому матиме позитивний вплив на підвищення рівня професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранский Н. Н. Научные принципы географии / Н. Н. Баранский // Избранные труды. – М.: Мысль, 1980. – 358 с.
2. Барков А. С. О научном краеведении / А. С. Барков // Вопросы методики и истории географии. — М.: 1961. – 270 с.
3. Бондаренко О.В. Зміст і структура готовності до краєзнавчої роботи / О.В. Бондаренко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка: Зб. – Кіровоград, 2005. – Вип. 60. – Ч. 2 – С. 250-253.
4. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 182 с.
5. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А.С. Макаренко. – К.: Рад. шк., 1990.- 366 с.
6. Матіяш В.В. Педагогічне краєзнавство: сутність, принципи, джерела / В.В. Матіяш // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – №5. – С.113-114.
7. Концепція національно-патріотичного виховання. Режим доступу – <http://osvita.ua>
8. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті: Проект // Педагогічна газета. – 2001. – № 7. – С. 4-6.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Baranskiy N. N. Nauchnye pryncypy heohrafyy / N. N. Baranskiy // Yzbrannyye trudy. – M.: Myisl, 1980. – 358 s.
2. Barkov A. S. O nauchnom kraevedenyy / A. S. Barkov // Voprosy metodyky y ystorry heohrafyy.— M.: 1961. – 270 s.
3. Bondarenko O.V. Zmist i struktura hotovnosti do kraieznavchoi roboty / O.V. Bondarenko // Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Vynnychenka: Zb. – Kirovohrad, 2005. – Vyp. 60. – Ch. 2 – S. 250-253.
4. Honcharenko Semen. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk / Semen Honcharenko. – K.: Lybid, 1997. – 182 s.

5. Makarenko A.S. Metodyka vykhovnoi roboty / A.S. Makarenko. – K.: Rad. shk., 1990.- 366 s.
6. Matiiash V.V. Pedahohichne kraieznavstvo: sutnist, pryntsyphu, dzherela / V.V. Matiiash // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2012. – #5. – S.113-114.
7. Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia. Rezhym dostupu – <http://osvita.ua>
8. Natsionalna doktryna rozvytku osvity u KhKhI stolitti: Proekt // Pedahohichna hazeta. – 2001. – # 7. – S. 4-6.

Волохата К. М., Блашко О. А. Роль краєведення в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів

Стаття посвячена проблемі краєведчого освіти майбутніх учителів початкових класів. На основі аналізу наукової літератури розглянуті погляди зарубіжних, а також вітчизняних мислителів і педагогів на значення краєведення в системі освіти. Головна ідея статті – розкрити місце і роль краєведчого освіти в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Сделанні висновки можуть бути використані в організації еколого-краєведчої діяльності студентів педагогічних коледжів, що матиме позитивний вплив на підвищення рівня професійної компетентності.

Ключеві слова: краєведення, професійна діяльність, вчитель початкових класів.

Volokhata K. M., Blazhko O. A. The Role Of Natural History In The Professional Training Teachers Of Primary Classes

The article is devoted to the problem of natural history education of future primary school teachers. Based on the analysis of scientific literature considered the views of foreign and domestic thinkers and teachers on the importance of natural history in the education system. The main idea of the article is to reveal the place and role of natural history education in the system of professional training of future primary school teachers. The conclusions can be used in the organization ecology and lnatural history activity of students of pedagogical colleges, which will have a positive impact on improving the level of professional competence

Keywords: local history, professional activities, primary school teachers.